

делі навчання, що стимулюють інноваційні зміни в культурі та соціальному середовищі (Алексюк, 1993, с.4-5; Олексюк, 1996, с.214-216; Огурцов, Сетов, 1996, с.220).

Відповідно рівень викладання культурологічних дисциплін потребує оновленого підходу до їх організаційного та методичного забезпечення.

У навчальних програмах повинні бути встановлені науково обгрунтовані пропозиції змісту, структури і обсягу конкретної дисципліни, а в навчальному плані — взаємозв'язок і наступність навчальних дисциплін, різних форм організаційно-навчального процесу.

Психологічну основу для планування заходу і контролю за ним складає знання, яке орієнтує та направляє дію. У даному контексті насамперед важливе знання основних загальних функцій методичної роботи як системи (Жерносек, 1995, с.11). Свідоме оволодіння методами вирішення завдань як тип навчання (Каган, Сычеников, 1987, с.40) повинно стати однією з вимог методичної роботи.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК СФЕРА ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

О. Івашина (кафедра культурології та археології НаУКМА)

Не існує і принципово не може існувати однієї, єдиної, найвдалішої дефініції, чи опису культурології як сфери гуманітарного знання.

Визначення культурології завжди контингентне, контекстуальне, ситуативне, випадкове.

Потрібно відмітити кілька важливих моментів при такому опису, які звичайно ж не охоплюють усієї складності цієї цілісності.

Однією з найболючіших проблем сучасної культури є відсутність у нинішньому диференційованому суспільстві авторитетної позиції самоспостереження. Така ситуація автоматично веде до легітимності саме комунікації незнання. Знаючий повинен ще довести правильність свого знання. Після чого він стає відповідальним за підтвердження знання. Незнаючий може вільно і безвідповідально критикувати. Причина цьому — несхильність до спостереження другого порядку, тобто спостереження спостереження. Спостерігач (яким може бути чи окремий дискурс, чи теорія, чи дисципліна тощо) використовує розрізнення, не віддаючи собі в цьому звіту. Спостерігач другого порядку дивиться, яке саме

розрізнення використовується при спостереженні першого порядку, встановлює, що може і що не може бачити спостерігаючий. Тому культурологія як системна цільність спостерігає не тільки світ, культуру чи культурні артефакти, але й власне спостереження; стає стосовно самої себе спостерігачем другого порядку, отримує здатність бачити розрізнення як розрізнення, а не просто об'єкти і передбачати між ними можливість інших розрізнень. Для європейської раціональності характерне саме систематичне спостереження другого порядку. Оточуючий світ як такий не може бути побачений у спостереженні, і повідомлення про це незнання в ході комунікації є необхідний аспект самовідтворення культури.

Генеалогічний момент. Культурологія — органічна дисципліна, що виникла у туземному культурному просторі і має автохтонні корені, тобто вкорінена у власну культурну традицію. У цьому зв'язку необхідно відмітити імена дослідників, котрі своїми працями та діяльністю значною мірою сприяли становленню культурології — це Бахтін М. М., Аверінцев С. С., Лотман Ю. М., Гаспаров М. Л., Мелетинський Є. М., Гуревич А. Я., Топоров В. Н., Успенський Б. А., Ямпольський М. Б., Жолковський О. К., Померанц Г., Гройс Б.

Культурологія як гуманітарна сфера — це постійна розмова (R. Korty) між різноманітними теоріями, концепціями, мовними дискурсами, дисциплінами, сферами знання. Тільки такого роду розмова може виступати кінцевим контекстом для встановлення знання. Фокус культурології зміщується від відносин між суб'єктом та об'єктом його дослідження до взаємовідносин між альтернативними стандартами аргументації, а від них до реальних змін в цих стандартах, які й становлять інтелектуальну історію.

Культурологія вказує на те, що раціональні стратегії становлення знання становлять лише один з обов'язкових модусів освіти. Приріст знання, освіти, становлення особистості не меншою, якщо не більшою мірою здійснюється в сферах, де раціональність, раціональні описи є тільки зв'язуючими, хоча й необхідними компонентами. У цих сферах раціональна дискурсивність може тільки наближено, скажімо, описувати ситуацію. Саме тому всі науки про дух і навіть про життя повинні бути неточними саме для того, щоб залишатися строгими. Звідси така необхідність в метафорично-есеїстичних дослідженнях в культурології. "Метафоричні" дискурси мають статус рівноцінний понятійно-термінологічним.

Для культурології аналіз літератури є відправною точкою і навіть моделлю для розробки теорії в будь-якій сфері

знання. Це пов'язане з особливою чутливістю літературної творчості до всіх сторін людського досвіду, включаючи загальні питання раціональності, саморефлексії, метатеоретичного мислення. Той факт, що в літературі та культурології не пред'являється якихось спеціальних вимог до професіоналів з інших сфер, стимулює тут деякі типи нестандартного мислення і дозволяє кинути виклик ортодоксальним течіям сучасної психології, антропології психоаналізу, філософії, соціології та історіографії, що й робить культурологію такою дискусійною. Ось чому тут склався своєрідний жанр, який не зводиться ні до оцінки культурної продукції, ні до історії свідомості, ні до моральної філософії, ні до епістемології, ні до соціального пророцтва, але — за словами Ж. Рорті — є їхня загальна суміш, що утворює новий жанр.

Одним з китів, на яких тримається культурологія, є момент, що різними мислителями описується як фронесіс (Ліотар, Saruto) чи в рамках "прикметникової" (evidence) парадигми (К. Гінзбург), теорії бриколажу. У контексті таких теорій стверджується, що гуманітарне знання у своїх логічних межах тяжіє до німоти — в тому розумінні, що його правила не піддаються формалізації і навіть словесному викладу. Неможливо вивчитися професії гуманітарія-знавця-експерта чи діагноста, обмежуючись практичним використанням наперед даних правил. Скоріше, ніж бути визначеним наперед заданими правилами, фронесіс, скажімо, дає нам можливість виробити правила для цієї конкретної ситуації. У пізнанні такого роду вирішальної ролі набувають (як прийнято говорити) невловимі елементи: чуття, гостре око, інтуїція (у даному випадку останній термін швидше синонім блискавичного сумування процесів "мислення" на відміну від надчутливої інтуїції різноманітних ірраціоналізмів ХХ ст.).

Теорії такого роду надзвичайно важливі в ситуації, коли гуманітарній свідомості нав'язується жорсткий вибір між "раціоналізмом" і "ірраціоналізмом" як взаємовиключними шляхами. Протягом десятиліть найбільш могутні і блискучі гуманітарні уми нашого культурного простору — за рідкими винятками — вкладали максимум сил в консолідацію дослідницьких спільнот на основі ідеології гіперсцієнтизму. Йдеться про нав'язливе прагнення до науковості, яка розуміється як абсолютна строгість (точність, загальнозначимість, аргументованість) суджень. Але вже з 60-рр. ми можемо стверджувати наявність ситуації сусідства двох абсолютно різних науковостей, одна з яких, однак, під впливом досить численних і різноманітних імпульсів змушена

була мімікрувати під іншу. Йдеться про культурологію саме як *liberal art*, як мистецтво — особисте, непередбачене і неповториме мистецтво дешифрування конкретних текстів і конкретних ситуацій, як гуманітарна дисципліна здатна поєднувати спеціальні історичні дослідження з міждисциплінарними переходами та міждисциплінарними узагальненнями.

ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ, ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД ГУМАНІТАРНИХ НАУК ПІЗНЬОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Б. Чумаченко (кафедра культурології та археології НаУКМА)

90-ті роки (період після зникнення радянського ідеологічного Олімпу, смерті російських *quasi*-наук — діамату та істмату — та радикальної зміни “правил гри” в спільноті гуманітаріїв) стали свідками стрімкого зростання *summa culturae*. Але на відміну від попереднього часу вільної есеїстики та культурологічних бестселерів (таких, як “Категорії середньовічної культури” А. Я. Гуревича або “Поетика ранньовізантійської літератури” С. С. Аверінцева), симптоматичним для сучасного етапу є культурологічний підручник. Ця зміна жанру означає, що культурологічний розум вже не стільки відкриває “культурні Америки”, скільки виконує більш скромне завдання педагогічного дизайну (створення підручників, учбових посібників, програм, методик), втілюється в учбову продукцію. Культурологія інтегрується в номенклатуру дисциплін гуманітарного циклу та оформлюється в окремий навчальний предмет, відбувається її інституціоналізація як певної пізнавальної та дидактичної діяльності. Успішність вирішення проблем інституціоналізації та педагогічної самореалізації (її дебюту як дисципліни, що викладається) залежить від інтелектуальної культури та творчого потенціалу вітчизняного “колективного культуролога” 90-х років. Інноваційний характер культурології поглиблюється тим, що вона не має дзеркального відбиття, *alter ego* в конкретній дисципліні західної освіти. (До речі, абсолютна кореляція дисциплін практично неможлива й непотрібна, тому що структурна диференціація цілісних *studia humanitatis* зумовлена історично, залежить від традицій наукових шкіл конкретних країн). Існують також проблеми та труднощі, пов’язані з деформацією “канонічного” образу культурології з боку рекрутів культурології після 1990 року